

ԽԱՅԱՄՈՒՆ ԱՔՈՎՅԱՆ

Առաջին սերը

Գիշերվան մութը գետինն առել էր: Մեկ ոտդ քարին դիպչելիս, հազար տեղ ձեն էր տալիս: Երևանա բերդն ու Նորագեղի բաղերն՝ դառել էին դիվանոնց բնակարան: Ամեն մեկ քարի, ամեն մեկ թփի տակի՝ հենց իմանում էիր՝ քո հոգեառ հրեշտակը նստած, քեզ ա մտիկ անում, որ սաղ սաղ կույ տա: Կատաղած Չանգին փրփրել ուզում էր սար ու ձոր բաթմիշ անի, իրար գլխով տա: Մեկ բարակ քամի՝ էս սարսափելի սհաթին՝ մեկ տխուր ձեն բերում էր, կտրվում, էլ եղ քարափներին տալիս, լսողի սիրտը խորովում:

«Հոգի ունեի, դու էիր, ա՛խ դու.
Ո՞ր տվիր ինձ նրան, որ ես քո սիրու
Էրվիմ, խորովվիմ. ո՛չ երկինքն լսի,
Ո՛չ երկիրն իմ չոր գլուխս տակով անի:
Երաբ էս սհաթին՝ որ ես քարանամ
Փարիխան իմ ջան՝ գլխովդ ման տամ,
Մեկ շվաքդ էլա երեսիս կրնկնի՞,
Որ հողս էլա իր հասրաթը մեկ առնի
Ընչի՞ չէ՛ր աչքս էն օրը խավարում,
Որ սֆթա վառվեց էս կրակն իմ սրտում.
Ընչի՞ Աստված ինձ էս շունչը տվեց,
Ու քե՛զ էս ջրատար գլխիս ռաստ բերեց:
Վա՛յ որ չեմ կանչում, դողում եմ քարերն,
Ա՛խ որ չեմ քաշում, սասանում սարերն.
Բայց ա՛խ Երաբ ձենս քեզ էլ հասնո՞ւմ ա,

Թե ինձ էրում միայն, վա՛յ քո Վանուն վա՛յ:
Հոգիս հանդարտ, մեր գեղի դաշտերումն,
Ծաղկի, ջրի վրա, հոտում, չիմանումն,
Արևն ու լուսին, աստղեր ու հրեշտակ
Ծիծաղում իմ հետս ամեն ժամանակ:
Քեզ տեսա թե չէ, աստղս թեքվեցավ.
Նոր աշխար, նոր օր աչքիս բաց էլավ.
Վարդին էլ թաքուն ես մոտանալիս,
Աստղին էլ աչքս տխուր քցելիս,
Հենց իմանում էի իմ գլխիս կանգնած,
Դու ես աչքս ու սիրտս թողել մոլորած:
Չանգին ա մնացել իմ հույս, ապավեն.
Փարիխան իմ ջան՝ փակ քո փանջարեն,
Ի՛նչպես էս ջրին մատաղ տամ իմ ջան,
Որ դու չե՛ս տեսնիլ՝ ազի՛գ Փարիխան:
Երաբ ի՞նչ հալումն ա անմեղ հոգիդ,
Երաբ սո՛ւր դիպավ էդ արդար սրտիդ.
Թե դու էդ խորումն, ա՛խ ե՛ս էս ձորում
Իրար կարոտու էրվում, տոչորվում:
Ո՞վ անօրենի տանը կկարոտի,
Ո՞վ չար գազանի տեսին հասրաթ կըլի.
Բայց քո շունչն էդ տեղ էլած ժամանակն,
Որ բերնիս էլ դնեն նրանք թուր ու դանակն,
Էլի կպաշտեմ ես նրանց ոտի հողը,
Թաքլի երեսիս փռեն քո քողը:
Լուսինն ամպի տակն մտավ, մթնացավ,
Անշունչ քարերն են լսում՝ ա՛խ՝ իմ ցավ.
Ո՞ւր է՛ն սուրբ, արդար մեռոնի լիսը,
Էն սուրբ կենարար արինն ու միսը,
Սուրբ Գեորգի հրաշքն, սուրբ Գեղարդի շնորքն,
Էն արագահաս՝ սուրբ Սարգսի գորքն,
Որ մեկ ճար անեն, թո՛ղ՝ հոգիս առաջ
Առնեն, որ չմնամ քո սիրովն մեռած:

Փարիխա՛ն իմ ջան՝ արևն որ բացվի,
Էլ չե՛ն ուզում, չե՛ն, որ աչքս լիս տեսնի:
Մեկ հենց շունչդ առնիմ, ապա հոգիս տամ,
Երեսս ոտիդ տակն դնեմ, թուլանամ.
Որ դու իմանաս՝ քու կորած Վանին
Մեկ քեզ ունեք, մեկ իր խավար հոգին,
Էն էլ քեզ տվեց, որ էս աշխարհումն
Թե դու նրա անունն չպահես քո սրտումն,
Երկինք ու երկիր կմնան նրան փակ,
Կջնջվի նրա ա՛խ՝ դառն հիշատակ:
Բա՛ց էդ սուրբ երեսդ՝ դու իմ հրեշտակ՝ բա՛ց.
Մեկ ծունր էլ դնեմ առաջիդ չոքած,
Հետո թո՛ղ՝ Չանգին գերեզմանս ըլի,
Էրված սրտին ա՛խ՝ սառը պատան կուզի:
Բա՛ց էդ սուրբ երեսդ՝ արեգա՛կ իմ՝ բա՛ց,
Քանի շունչս բերնումս ա, դեռ աչքս բաց»:

Էսպես էր Էրվում, մղկտում տարաբախտ երիտասարդն, ջիվան Վանին՝
Ջրենդեցի ռես Կարոյի որդին՝ Չանգվի դրաղին նստած, մեկ մութը քարափի
տակի կուչ Էկած, աչքը Երևանու բերդի, սարդարի ամարաթի վրա քցած,
սառած: Էն տեղը որ ցերեկը օրը ճաշին էլ՝ դուշն իր թևովը մոտանալիս՝
սարսափում էր, ուր տեղ, որ քար ու հող՝ արնի հոտը մարդի քյալում էին ցցում,
էս ողորմելին՝ գլխիցը ձեռք վերցրած՝ էն զարհուրելի սհաթին Էկել, նստել, իր սև
օրը լաց էր ըլում: Քար ըլեր կհալչեր, բայց նրա սիրտը ապառաժից էլ՝ ավելի էր
պնդացել: Մահը նրա աչքին խաղ էր թվում, նհախ տեղն էին Չանգին, քամին
իրանց բարկությունը, կատաղությունը թափում, նրա ակաջն ու դռը ծեծում, որ
իր ջանին Էլա ափսոս գա, գլուխն առնի, կորչի, բայց նրա ջանը որ վրեն չէ՛ր,
խելքը գլխիցը որ թռած, աչքը արինը կոխած, ի՞նչ կիմանար, ի՞նչ կվախեր: Ախր
ո՞ւմ էր կորցրել, որ նա դիմանար:

Աչքը Արաղի դրաղին էր սֆթա բաց արել, առաջին՝ նրա մարմանդ ջուրը,
Մասսա ու Ալագյազի սարերը տեսել, նրանց դռներին ման Էկել, նրանց ավվան
ծաղկները քաղել, նրանց քաղցր աղբրների վրա քնել, վեր կացել: Երեխությունից

նրա մեծ գործը, նրա ուրախությանն էն էր, որ քյահլան ձիու վրա նստած, յարաղ ասպաբը քցած, իր թայդաշ տղերքանց հետ՝ յա ֆորս դուս գնա, յա ջիրիդ խաղա, յա մգրախը ձեռին Քրդերին՝ ճամբում, չոլում ոաստ բերի ու նրանց գլխին՝ իր տղամարդությունը փորձի: Երեսի, թշերի դրաղները դեռ նոր էին սկսում ծաղկիլ, որ սիրտն էլ հետը քիչ քիչ սկսեց փոխվիլ: Մինչև էն ժամանակը՝ մեկ սիպտակ լաշակ (չիքիլա), մեկ կարմիր, յա ալ քող՝ աչքովն ընկնելիս՝ հենց իմանում էր՝ թե մեկ անմահական հով երեսին դիպավ, սիրտը մի քիչ թրպրտում, միտքը հետը գնում, ա՛խ էլ որ քաշում, արատասունքն էլ շատ անգամ՝ որ աչքը լցվում, խավարացնում էր, էլի դեռ չէ՛ր իմանում, թե պատճառն ի՞նչ ա: Հենց իմանում էր, թե սարերի գլխին, չայիր չիմանի միջին ըլի իր սիրտը թաղած: Տանը որ չէ՛ր համբերում, էս տեղարենք էր դուս գալիս, հորից, մորից քաշվում, որ իր դարդը մարդ չիմանա, արտասունքը, չտեսնի, ու էս թփի տակին, էն աղբրի դրաղին՝ էնպես քշված, գժված՝ գլուխը վեր դնում, արեգակի, իր շվաքի հետ խոսում, ու էս հալին նդդում, որ բալքի քնով էլա իրան մի քիչ հովացնի,

Քյարամի, Աշղ Ղարիբի, Քեշիշ Օղլվի խաղերն ու պատմությունը՝ որ Աշղները չէին պատմում ու հետն էլ իրանց սագը բան քցում, ուզում էր՝ էլ ո՛չ ուտի, ո՛չ խմի, գիշեր, ցերեկ մեկ սագ էլ ինքը ձեռն առնի, սարեսար, աշխարքե աշխարք ընկնի, որ ինքն էլ էն օրերը քաշի, որ բալքի իրան էլ Աստված մեկ էնպես յար, մեկ էնպես հրեշտակ ոաստ բերի, որ գիշեր, ցերեկ մոտին նստած, ո՛չ քնի, ո՛չ աչքը թերթի, հենց նրան մտիկ տա, նրա գովքն անի, նրա հոտն առնի, նրանով կշտանա:

Վարդեվատի պասն էկել, օրը մոտանում էր: Վանու մեր՝ Մոնի խաթունը կոները վեր քաշած՝ սաղ շաբաթը ո՛չ աչքը քուն էր էկել, ո՛չ միտքը զարար, պաշար էր, որ հագիր էին անում. բուղլամա դրած գառներ, խաշած հավեր, ձկներ շինել, հացի մեջ կոլոլել էին: Քաթին, թերթին, լոշին, բոքոնին հո՛ ո՛չ թիվ կար, ո՛չ համար: Խունկն ու մոնը, գանձանակը վաղուց էին առել, հագիր արել, մատաղացու աշառի՝ միսն էկել, անկաջները կոխել էր, էնքան իր քեֆին թողել էին՝ որ կանաչ խոտունը ման գա, չաղանա: Ով մեկ գինք ու զարդ ուներ, էսպես օրվա համար էր պահում, որ քցի, դուս գա, իր գլուխը աշխարքին, ալամին ցույց տա. Ով նոր շոր չուներ, կարիլ էր տալիս, ով ձիու ուխտ, յա լավ ասպաբ չուներ, յա բազարիցն էր առնում, յա փոխ ուզում: Ջահել հարսն, աղչիկ հո՛ ամսով առաջ՝

հարիր անգամ գլխըները շինել, աչքըները դեղ դրել, հայրու առաջին հազար անգամ կուշ ու ձիգ արել, էլ եղ չհավանել, էլ եղ քանդել, նեղացել, էլ եղ նորեն շինել, իրանց պատկերին, գյովդին, շորերին մտիկ արել, իրար թաքուն շհանց տվել ու մտքներումը հազար մեկ բան անց էին կացրել, թե ո՞ր սարի ետևից, ո՞ր չուլի տակից իրանց սիրած ուզածը պտեր էն օրը լիս ընկնիլ, որ երագումը էնքան նրանց տանջել էր, առաջներին ջիրիդ խաղալ, իրանց յա խնձորով, յա վարդով խփել, որ իրանց մուրագը մի կատարվեր: Դուռ էր գլխըներովը թռել, նրանք նրա համար էին ա՛խ քաշել, հով էր երեսներին դիպել, հենց իմացել էին, իրանց սիրածի շունչն ա. ծաղկի հոտ էին առել, յա վարդ ծոցըները դրել, հենց գիտացել էին՝ նրա՛ հոտն են առնում, նրա ձեռը ծոցըները դնում, նրան երեսներին կպցնում, էնպես էր սիրտըները թափ տալիս:

Հինգշաբթի առավոտը ով Ջրենդեհ մտներ՝ հենց կիսանար, թե դաշտ ու ձոր թե են առել, ուզում են, որ թռչին. Մպիտակ լաչակի ու կարմիր, ալ քողի շողքը մեկ դիհից էր արեգակի ու հովի հետ խաղում, թուր ու թվանքի, յարաղ ասպաբինը՝ մյուս կողմից լսի հետ պեծին տալիս, փայլում, դաբ ու գուռնա, սագ, քյամանչա քարերին՝ էլ հոգի էին տալիս, վեր կացնում: Չահել տղերքը քյահլան ձիանոնց վրա՝ ուզում էին իրար կտրատեն, էնքան էին դռների, չուլի երկենությունը չափել, ձիանոնց հոգին առել, որ հարսն օղլուշաղ էլ մի շուտով դուս գա, մի ճամփա ընկնին, մի իրանց մուրագն առնին՝ իրանց հունարը ջահել աղչկերանցը շհանց տան, նրանց սրտին մի դիր գան ու հետո գնան Ծաղկեվանք, որ իրանց ուխտն անեն, վարդեվորի տոնը էնտեղ կատարեն:

Ով Հայաստանու սուրբ աշխարի մեծությունը, նրա դրախտանման դաշտերի հոտն ու համը, էն ծաղկափթիթ ձորերը, էն անմահական աղբրների ջուրը, ու Հայոց անմեղ ազգի հաքուստը, ուրախությունը, խաղը, բարեպաշտությունն ու աստվածասիրությունը կամենում էր տեսնի, նրա գառը որդոց ազիգ երեսին նայի, մուրագն առնի, էս տեղ պետք է գար, Ծաղկեվանքի ծերին պտի կանգներ, որ իմանա՝ թե էս երկնանման բարձրությունից էին Հայք իրանց աշխարին մտիկ տալիս, Մասսա, Ալագյազի վրա խնդում, Նոյան տապանը, Լուսավորչու կանթեղը, սուրբ Գեղարդավանքն, Էջմիածին ու Խոր Վիրաբ միտքըները բերում, կրակի պես վառվում, արծվի պես թռչում, ամպի հետ բարձրանում, ջան ու արին ջրի պես մատաղ անում, որ իրանց լիս հողիցը չգրկվին, չհեռանան, սուր տան,

սուրը քաշվին, բայց Էնտեղ ապրին, Էնտեղ մեռնին: Սրանք էին, որ Հայկա վեհ սիրտը վառեցին, Վաղարշակ իրանց ծոցը քաշեցին, Տիգրանին թե տվին, Տրդատին Հռովմա ետ բերին, Վռամշապուռի վսեմ միտքը բորբոքեցին, որ Հայաստան իմաստության տան շինի: Սրանք էին, որ Մովսես Խորենացին տեսնելիս՝ վերանում էր, Եղիշե պատմելիս՝ խոյանում, Վարդան, Վահան Մամիկոնյան արին վեր ածելիս՝ նո՛ր հոգի առնում, Ներսես Շնորհալի, Ներսես Լամբրոնացի գովելիս՝ հրեշտակի լեզու ստանում: Էլի սրանք էին, էս սուրբ սարերը, որ ջրհեղեղովն աշխարը քանդվելիս, Աստուծո աչքը մեր աշխարի վրա մնաց քաղցր, մեր աշխարն ընտրեց արդար Նոյի բնակության համար, Էնքան ազգեր էլ, որ սար ու ձոր ոտնատակ տալով, թուր թրի տվին, որ մեր ազգի շվաքն աշխարքի երեսիցը կտրեն, իրանք փչացան, իրանք վերջացան ու Էլի մեր սուրբ հավատը, մեր արդար Հայոց որդիքը՝ էս օր էլ կան, էս օր էլ իրանց օրենքն ու լեզուն՝ սրտներումն, բերնըներումն ունին, ու իրանց լավությունովը, աշխատասիրությունովը, խելոքությունովն ու հավատարմությունովը՝ ամեն ազգի սիրելի, ամեն երկրում գոված՝ կան ու կմնան ու իրանց ընտիր հոգին ո՛չ կփոխեն, ո՛չ կմոռանան:

Էս երկնքի դռն էր, էս օր մեր ուխտավորների գալու տեղը: Էլ գեղ չէ՛ր մնացել՝ որ տեղիցը պոկ չգա, էլ տուն չէ՛ր մնացել՝ որ ինչ ունի չունի, թողա, էս տեղ գա: Ո՛ր ձորը մտնեիր էս օր, ո՛ր աղբրի վրովն անց կենայիր, որ նո՛ր թամաշա, նո՛ր ուրախություն չի՛ աչքիդ առաջը գա, ո՛ր քարի, ծառի տակիցն ասես, որ կրակի մուխը, սագի, խաղի ձենը՝ չէ՛ր վեր ըլում: Կարելի ա, բազի քնթի մագ, ծուծը բարակ, գլուխը հաստ՝ մարդ ասի, թե ուխտ գնալիս պետք է գլուխը քաշ գցած, լալով գնաս, բայց միթե անմեղ ուրախությունը Աստուծո ընդդե՞մ ա, որ մարդ էսպես օրն էլ իր սիրտը կտորի: Հետին աղքատն էլ Էնքան պաշար էր վերցրել էս օր հետը, որ ամիս նրան հերիք էր, բայց նա իրան դարդումը չէ՛ր մենակ: Ամեն ռասա Էկող, Էն յաբանի յաղն էլ, թուրք էլ որ ըլեր, հենց աչքըներովն ընկան թե չէ պտի կանչեին, ուտացնեին, խմացնեին, Էնպես ճամփու քցեին: Քանի՞ աղքատի աչք էս օր պետք է կշտանար, չԷկողին էլ՝ իրանք էին գոռով իրանց սուփրի վրա քաշում, Էկողը հո՛ գլխըների վրա տեղ ուներ: Ամեն մեկ կանաչ տեղ, ամեն մեկ աղբյուր՝ նրանց մանգզիլն էր, նրանց սեղանը: Տեսածին պես իսկույն ջահել տղերքը ձիուց վեր էին թռչում, հարսն աղչկանը ուսուլով վեր բերում, չախմախ տալն ու կրակ վառելը մեկ սհաթվա բան էր, պաշարը հո՛ բեռներով, խորովածի

շամփրները կրակի վրա էին դնում, իրանք կարգով նստում, որը հացն էր փռում, որը աչքը շռում, որը գինու գավը, որը խորոված հավը, իրար տալիս, հաց ուտելիս, ու հետը սագ ածում, խաղ ասում, պար գալիս:

Ա՛խ՝ լավ աչք պտի, որ մեկ էլ էս սար ու ձորը տեսնի, մեկ գմեկու ասում էին, քանի՛ էսպես մեզ նման էկող գնացող տեսել, բարովել են սրանք, իրանք մնացել, նրանք գնացել: Քանի բերնըներունս շունչ կա, մեր կյանքը վայելենք: Ա՛յ տղա ածա՛, դրա սուրբ բաժակին դուրբան, մեռած տեղս էլ կուգեի որ գյոռունս ածեն: Երեխե՛ք՝ Աստված ինչ մուրագ ունիք, է՛ն կատարի, ծառա եմ սուրբ Ծաղկեվանքի գորությունին, ո՞վ ա նրա դռնիցը դարդակ ետ դառել, որ մենք ետ դառնանք: Մերն էլ մեր ուխտատեղերը, մեր սուրբ խաչերն են մնացել, որ նրանք էլ մեզանից երեսները

թերեն, էլ ո՞վ մեզ ճար կանի: Հա՛ աչքներս լիս, մեր բանը խեր ա, էս ծիծեռնակը որ ծլվլալով վրըներովս թռավ, բարի նշան ա: Աստված տա՛ մի տեղ հասնինք, ուխտըներս անենք, մատաղներս մորթենք, խունկ ու մոմ վառենք, քեֆ, քեֆ՝ էն ժամանակ պտի արած, էս ի՛նչ ա: Ա՛յ տղա՛ տո մի սագդ քոքի՛ր, տեսնինք՝ Աստված ի՛նչ տուն ա տալիս քեզ: Տո օխտ տարի սուրբ Կարապետի պասը պահել, ուխտդ կատարել, գնացել, դիլակդ առել ես, էլ ի՛նչ ես ծում պահողի պես՝ բերանդ փակել. հունար անիս, շհանց տո՛ւր, էլ ո՞ր օրվա համար ես պահում: Ահա՛ աչքներս լիս, ճանճը թռավ, աչքս շլում ա, հմիկ որդե որ ա, ճամփորդ լիս կրնկնի. անիծած ըլիս՝ թե որ իմ դուշմանն էլ ըլի, չքաշեմ, չբերեմ, մեր գլխավերևը չնստացնեմ:

Դուք էստեղ կացե՛ք, ես մի սարը նի ըլիս, աչք ածեմ, որ խոսքս սուտ չի՛ դուս գա: Մի քիչ վախտ անց կացավ թե չէ՛ մեկ էլ էն տեսան՝ որ երկու մարդի թնիցը բռնած՝ քարքաշան անելով՝ բերում ա: Արեգակը մի քիչ թեքվեց թե չէ՛, մեր ուխտավորքն էլ եղ ձի նստեցին: Ձիու վրիցն էլ մեկ խելիս տեղ դեռ իրար գինի, մագա էին թավագա անում, սագ ածում, քեֆ անում, ձի քշում, ջիրիդ խաղում, թվանքի ու փշտովի ձենը հո՛ երկինքն էր հասել:

Իրիգնահովն ընկել, արեգակը արևմտի դուռն էր հասել, որ մեր ուխտավորների տուտը Ծաղկեվանքա փեշը հասավ: Ծաղկրների հոտն ու ալվան ռանգները,

աղբրների քշքշոցը ու դշերի ձենը՝ մարդի հոգին ջանիցը հանում էին: Շատը հենց ուխտատեղը տեսավ թե չէ, իսկույն ձիուցը վեր էկավ, ծունր դրեց, աղոթք արեց, մեկ խելիմ տեղ էլ չոքեչոք գնաց: Էն անշունչ քարերն էլ աչք էին առել, ծիծաղում: Մողնուցը մեկ քանի վարդապետ, տիրացու էին էկել, որ ժամ ասեն, պատարագ անեն: Սրանք էլ պարկեշտությամբ դռանը կանգնել էին, Էկողին աջըները տալիս, օրհնում էին, ու նրանց արևշատություն խնդրում: Կնիկ, աղչիկ, տղամարդ, մեծ, պատիկ Էնպես էին իրար խառնվել, ինչպես գառն ու ոչխար: Քար չէր մնացել, որ չըլիզեին, հող չէ՛ր մնացել, որ երեսներին չքսեն, յա բերանները չքցեն, որը դռչին էր ծեծում, որը չոքած՝ աղոթք անում: Ամեն մեկ քարի հագար մոմ կար վառած: Էս էլ որ պրծան՝ Էրիցը դուս Էկան ու ամեն մարդ իր թաղարեքի հետ էր: Ծեր մարդիկը վարդապետի մոտ գնացին, ջահելները իրանց դասթի միջում՝ ջուր էին բերում, կրակ վառում, հարսն աղչկերքն էլ իրիզնահացը պատրաստում:

Բայց ա՛խ՝ ինչ էս հաղաղին մեր Վանու հալն էր, Աստված ո՛չ շհանց տա: Ինչ երեխությունից Էնպես խուլ, մունջ՝ նրա սիրտը քրքրել էր, էս օր աչքի առաջին կենդանացել էր, հոգին տանում, ջանը հանում: Էն ո՞ր հրեշտակն էր նրա աչքովն ընկել, որ լիսը չքաղեր, խելքը չմաղեր: Ճամփի դեռ կեսը շհասած՝ հենց Էջմիածնի դուզը հասան՝ ձիանը կատաղեցան: Մեյդանը լեն, թամքի վրեն, որ մեկ թվանք էլ չտրաքեց, քառասուն ձիավոր, որը մզրախով, որը ջիզով՝ Իրար ետևից ընկան, թոզ ու դումանն արեգակի լիսը կալավ: Էն դգդուն կովումն էլ՝ էս կրակը չէ՛ր վառվիլ, ինչպես էս տեղ: Ո՞վ չգիտի, որ Ջրենդեցի Հայերը կտրիչ տղամարդ են, ու ձիու դաշը բռածին պես՝ էլ ո՛չ սար աչքըները կգա, ո՛չ ծով: Էնքան տղամարդի միջում էլ, Վանու հատը մեկն էլա չկար: Յարաղ ասպաթի շողքը աչք էր քոռացնում. նրա բոյն ու պատկերը՝ տեսնողի ուշք ու միտքը հետը տանում: Քցած ջիրիդը էլ դարդակ չէ՛ր անց կենում: Էս կրակված ժամանակին մեկ գել Սև ջրի դամշի միջիցը դուս պրծավ, հարիր թվանք բաց

Էլավ, գյուլլեն տեղ չի՛ հասավ: Վանին ձին թոցրեց, թե ո՛ր հասավ, էլ չի՛ հայտնի, մեկ էլ որ Էն թոզակալած աչքը չի՛ բարձրացրեց, սար ու ձոր մեկ ծափ տվին, ծիծաղեցին, էլ եղ ձենըները կտրեցին, ինքը հո՛ տեղնուտեղը մնաց քարացած, կանգնած:

Նրա թմբրած աչքին էր տեսածը երագ թվում՝ սիրելի կարդացող, բայց օրը

ճաշին երազն ո՞ւմ աչքը կգա: «Վանի՛, ներքնիցը մեկ ձեռն էր գալիս, Վանի՛, քո սիրտը քանդողը էս անմեղ պատկերն ա, որ աչքը քեզ ա քցել: Հեր չունի, անմեղ, եթիմ ա, էս աղքատ հալևորն էլ, որ դրան առաջն ա արել, բոբիկ ոտով տանում, իրեք օր ա տանիցը դուս ա էկել, որ դրան էլ տանի ուխտ, որ Աստված բալքի դրա մուրազն էլ տա, դրան էլ մեկ ճար ըլի: Մեկ շեն օջաղից էդ մեկ եթիմն ա մնացել, հերնըմերը ցավով հինգ օրվա միջուներ կոտորվել, քեռի, հորախայեր կովում, գյուլլի առաջին փշացել, մալ դովլաթ անհրավի ձեռ ընկել ու դա, էդ անմեղ հրեշտակը դոնեդուռն ընկել: Վա՛նի՛ մտիկ արա՛ դրա էն արդար երեսին, դրա լուսաթաթախ աչքերին, դրա վարդագեղ բերնին, ու թե սիրտ ունիս, եդ դատի՛ր, տե՛ս՝ քար ու հող ի՞նչ կրակ են ածում գլխիդ»:

Ա՛խ՝ քարը բալքի թե ոտն առներ, եդ դատնար, բայց Վանին ո՞ր կերթար: Աղբյուրը առաջին էր քշքշում, արեգակը ետևին պլպլում, Վանու սիրտը արեգակից էլ ավելի էր բաց էլել, բայց շուտով ամպերը գլուխ բարձրացրին, շուտով նրա հոգուն չոքեցին: Արտասուներն՝ աղբրիցն էլ ավելի էին գոռ տալիս, որ աչք ու սիրտ հովացնեն, բայց ներսի կրակն ու բոցը բոլորը ցամաքացնում, ակը խավարացնում էին: Ի՛նչպես մոտանար, ի՛նչպես հեռանար: Ուխտավորների թոզը քիչ քիչ մոտանում էր, ողորմելի երիտասարդի լերդն ու թոքը չորանում: Նրա տեսածը մեկ տասներ հինգ տարեկան աղջիկ էր, դորդ ա, շորերը կտրատված, երեսն արևն էրած, բայց աչքը որ աչքին չառավ, հագար թուր սրտումը ցցվեցավ, ո՛չ սպանեց, ո՛չ դուս ճոթեց, որ մնացած հոգին ու ջանն էլ՝ նրա ոտի տակին տա:

Հալևորը՝ ճամփիցը բեզարած՝ քուն էր մտել: Հենց գիտես, երկնքի լիսն երեսին պտտում ըլեր, էնպես անմեղ, հանգիստ էր նրա քունը: Փարիխանը՝ (էս էր էն անմեղ հրեշտակի անունը՝) որ աշխարքումն էլ ոչով չուներ, էն ծերիցը սավահի, էն ոսկեթել գլուխը դրել նրա դոշին, մեկ ձեռով հով էր տալիս, մեկ ձեռով ջրի հետ խաղում: Երկնքին նայելիս՝ հենց գիտեիր՝ նրա հոգին շնչի հետ դուս ըլեր գալիս, որ Ասսանից խնդրի, էն հալևորի շվաքն էլա՛ իր եթիմ գլխիցը պակաս չանի: Էնպես սաստիկ ձին քշելով էլ էկել էր Վանին, բայց ջարդված ծերունին ոչինչ չէ՛ր իմացել, Փարիխանն էր ձենիցն իմացել, որ Էկողը Հայ Քրիստոնյա պտեր ըլի, էլ չէ՛ր վախեցել, չէ՛ր իր բարի հոգեհոր քունը կտրել, մազն երեսին էր քաշել, չունքի գլխինը գդակ էր, ու մոտովն անց կենալիս՝ բեղաֆիլ ունքի տակիցը

աչքը մի պտտեց, որ Վանու ոտն ու ճամփեն բռնեց: Խոսք բաց աներ, լեզուն չէ՛ր բռնում: Տեսնում էր՝ որ էս էն պատկերն ա, որ իրան գիշեր, ցերեկ տանջում էր, լիս չէ՛ր ընկնում, բայց երեսին մտիկ անիլն էլ չէ՛ր համար՛ձակում, չունքի երկուսն էլ ջահել, երկուսն էլ դարիբ՝ էն ի՞նչ անսիրտ, անօրեն մարդ պտեր ըլիլ, որ անտես, անճանաչ աղչկա՝ օրը ճաշին՝ բաց աչքով մտիկ անի, ո՞ր մնաց, հետը խոսա: Հայի արի՞ն չէ՛ր նրա սրտումը, որ էսպես անօրենք բանը բռնի: Ջրին մոտանար, վախում էր, թե ջիվան Փարիխանը ահու՛ իր վաստկած հորը վեր կացնի, քնահարամ անի, ու նրա էկած ճամփեն, նրա կերած կաթն անիծի: Հոգին վառվել էր, աչքը սևացել, ոտները քարացել, ձեռները թուլացել: Ճարը որ կտրվեց, ձիու ջիլավն առավ ձեռը, մեկ քարի վրա թինկը տվեց, ձեռը դռշին խաչեց ու էս բայաթին ասեց:

«Ի՛նչ արի, ա՛խ ինչ արի.
Ձեզ ա՛յ սարեր՝ ի՞նչ արի.
Թե մեղք ունիմ, հոգիս ա՛ն,
Արի՛, հրեշտակ իմ՝ արի՛:
Սրտովս գնում ա՛ ա՛խ՝ արին.
Ո՛չ չար գիտեմ, ո՛չ բարին.
Աշխարս ա դառն, ու խավար.
Հոգիս, մարմինս ի՞նչ արին:
Ա՛խ սառն է, սառ էս գետին,
Ջիգյար չունի, մեր սրտին
Թուր ա խփում ու տանում,
Մեր թոզը տալիս է՛ս գետին:
Ո՞ւմ ասեմ դարդս՝ որ լսի,
Էլ ցավս ուրիշի եդ չասի:
Թո՛ղ՝ սիրտս մենակ խավարի,
Հասրաթ մնա Քո լսի:
Կանաչել են սար ու ձոր.
Ես եմ ա՛խ՝ քո ուխտավոր.
Դու էլ թե ձենս չե՛ս լսիլ,
Թո՛ղ՝ սպանեն ինձ սար ու ձոր»:

Ո՞ւմ անկաջն ընկներ էս ձենը, որ սիրտը փուլ չի գար: Փարիխանի էրված սրտի յարեքը բաց էլան, աչքը քցեց երկինքը Էն անմեղ կույսը ու էլ չիմացավ՝ թե ի՞նչպես բերնիցը դուս էկավ:

«Յարեքս էլ եղ բաց էլան,
Ա՛յ իմ կորած ծնո՛ղք ջան՝
Չոր հողն ինձ հմար՝ ա՛խ փակվեց,
Աստղերն ձե՛զ հմար բաց էլան:
Եթիմ, անտե՛ր՝ սուք ու լաց
Թողեց աշխարս՝ քո մեռած
Սրտի համար, որ տանջվիս.
Էլ ի՞նչ ունիս, գլուխդ լա՛ց:
Ա՛խ սրբի պես ջուր արա՛,
Սրա ոտի հողն ֆուխա՛րա,
Էս Քրիստոնեն էլ չըլի,
Ա՛յ հող ինձ էլ ջուր արա՛:
Անցվորական՝ ի՞նչ ես սրում
Թուրդ ու սիրտս կտրատում.
Փշի՛ր, էս սհաթն հոգիս տամ՝
Որ ո՛չ հրում ա, ո՛չ սրում»:

Էս խոսքը դեռ բերնումն էր, որ ուխտավորների տուտը բաց էլավ: Ընչանք ա որ գետինը մի քիչ դրսբդրսբաց, հալկորն էլ քնից կշտացել էր, ոտնաձենը որ անկաջն ընկավ, աչքը բաց արավ: Ուխտավորներին տեսնիլը, գդակը վերցնիլը ու ձեռը դեմ անիլը մեկ էլավ, որ մեկ ողորմություն տան: Հարիր տեղից, որը ուտելիք, որը թասը, որը փող դեմ արավ: Վանին ուզում էր՝ իր բոլոր ջանն էլ նրան տա. չէ՛ր համարձակվում: Հալկորն Էն ա, տված բաների վրա մխիթարվել, օրհնում էր, որ գնացողների շատ փայն անց կացավ: Վանու ոտը տեղն ու տեղը չորացել, ո՛չ առաջ էր գնում, ո՛չ եղ, որ մոր աչքը նրան առավ: Նա էլ էս էր ուզում, շլինքը ծռել, մնացել էր քարացած: Հա՛ ուզում ես՝ որ դրանց էլ հետըներս տանինք՝ Վա՛նի ջան, որ մերը բերան բաց չարեց, քիչ պրծավ, ոտներն ընկնի, մոր դոշը համբուրի: Քո խաթրը ե՞րբ կկոտրեմ՝ արևիդ մատաղ: Վե՛ր կաց բա՛բի ջան՝ վեր, էդ երեխեն էլ հետդ բե՛ր, ի՛նչ պատկեր ունի, հենց իմանաս, Աստուծո

Գառն ա. յարաբ ո՞ր ջրատար հերնրմերն են քեզ կորցրել, ա՛յ անմե՛ղ երեխա՛ երեսիցը հենց իմանաս՝ լիս ա վեր թափում: Ա՛խ՝ հենց իմանաս՝ իմ կորած Հոփսիմենն ըլի, ասեց աստվածասեր կնիկը, աչքերը սարերին քցեց, հալկորին մեկ ուլախի վրա դնիլ տվեց, Փարիխանին իր գավակն առավ, Վանու արտասունքը չորացավ, քյահլան ձին թև առավ, թռավ: Փարիխանի ամեն մեկ գլուխը ժաժ տալիս, յա աչքը բանալիս, ուզում էր սար ու ձոր քանդի, տակ ու գլուխ անի, ընկերներին հո՛ ջրիդի տակին՝ քիչ էր մնացել՝ որ սպանի, որ մեկն էլ ա իր հավանածին մտիկ չանի, աչքով չտա, տամարն կրակի պես էր տալիս, աչքերը կայծակ էր թափում, բայց հենց Փարիխանին տեսնում էր թե՛ չէ, յա մոտովն անց կենում, ոտ ու ձեռը թալանում, շունչը բերնումը մնում էր կապված: Սար ու ձոր յա երեսին վարդի պես բաց էին ըլում ծիծաղում, փայփայում, յա հենց իմանում էր՝ թե՛ երկինք, գետինք կատաղեցան, իրար պտի ուտեն, Վանուն էլ հետը: Էսպես հազար միտք սրտովն անց էին կենում, նրա արինը սառցնում, կամ վառում: Ուր տեղ որ էլ վեր էին գալիս, նա երեխի պես յա ծուլըծուլ էր ըլում, յա ջրի դրաղի, քարի վրա կանգնում, աչքերը գնում, խելքը մաղվում: Ա՛խ՝ առաջին սե՛ր, ո՞ր կրակը Էնպես կերի, կփոթոթի, ո՞ր թուրը Էնպես լերդախորով կանի, ինչպես դու:

Ո՞ւմ Ծաղկեվանքի սուրբ սարը, նրա փշչած ծաղիկները, նրա երկնանման գլուխը՝ Էնպես կքաշեր, կտաներ, ինչպես Վանու սիրտը: Ճամփեն դառել էր նրա համար՝ մեկ տարվա ճամփա, ո՛չ պրծնում էր, ո՛չ հատնում: Գեջդանգեջ հենց սարի դոշը հասան թե՛ չէ, Վանին որ չոքեց ո՛չ, խելքը գլխիցը գնաց. Չէ՛ր իմանում՝ թե՛ յարաբ իրա մուրագն էլ տեղ կհասնի, թե՛ չէ՛: Ով խունկ ու մոմ կվառեր, մատաղ կմորթեր, նրա սիրտն էր մատաղ դառել, նրա շունչն ու լեզուն՝ խունկ ու մոմ: Իրիգունը որ կրակի ծուխը, ճրագների լիսը, քամու սլալոցը, ջրի քչքչոցը, մութն ու խավարը, աստղերի ծիծաղը, ծաղկների բուրվառը՝ իրար չի խառնվեցին, նրա հոգին էլ Էնպես խառնվեց. Էնպես իր ներսը տակ ու վեր արեց: Խալխը՝ բեզարած՝ քուն էր մտել. Վանին Էնքան իր սիրածի երեսին նայեց, որ մոր հետ քուն մտավ, հալկորն Էնքան էր օրհնել նրան, որ քար ըլեր, կծաղկեր: Ինձ արևշատություն մի՛ ուզի՛ր՝ ա՛յ ծեր. պապի, ասում էր մտքումը, արևս էլ քո ձեռին, ջանս էլ, Էս խավար սիրտը մի բաց արա, Էդ արդար ձեռովդ մեզ մի օրհնի՛ր, մեզ ձեռ ձեռի տո՛ւր, հետո ե՛ս հոգիս հանեն Էդ քո մնացած օրերը մխիթարեն:

Լիսնյակն Ալագյազի ծերիցը աչքը բաց արեց. Երևանու դաշտի երեսին ծովի պես կանգնած բուրդը սիպտակեց, դառավ լուսակամար: Գիշերվան ցողն հազար տեղից վովոռում, փլփլում էր: Վանու աչքին Էնպես էր երևում՝ թե երկնքիցը քուլա քուլա լիս էր վեր գալիս, հրեշտակի ձեն էր լսում, խնկան ծաղկի հոտ առնում, Փարիխանի Էն ցողաթաթախ, լուսակոլով երեսին մեկ էլ որ մտիկ չարեց, մեկ էլ Էն անմեղ պատկերը՝ որ շունչը քաշելիս՝ չտեսավ, ուշ ու միտքը գնաց: Ինքն էլ չիմացավ՝ թե ի՞նչպես տեղից վեր կացավ, հեռացավ, բայց հենց մի քիչ ոտը փոխեց, հենց գիտես մեկը փեշիցը քաշեց, էդ բերեց, էլ եդ Փարիխանի մոտ չոքացրեց: Թե ինչ բերնիցը դուս Էկավ, ինքն էլ չիմացավ, բայց ով սիրտ ունի, նա կիմանա, նա կցավի:

«Լիսնյա՛կ՝ ի՞նչ ես դուս Էկել,
Կանգնել, աչքդ բաց արել,
Որ իմ խավար սիրտս մաշես,
Ա՛յ երեսիդ մեռնեն ես:
Քեզ ստեղծողն, լիս տվողն,
Որի ոտի ես եմ հողն,
Անշունչ տեղովդ, որ քեզ տվեց
Լիս. իմ շունչս ո՞րք քաշեց:
Ա՛խ՝ մեկ աչքդ բաց անես՝
Տեսնիս իմ հայն, էլ եդ խփես.
Ա՛յ իմ սրտի դու քանդող՝
Քանի՛ քնիս, քա՛նի՛ օ՛խ:
Մեռնիլն ինձ ի՞նչ քյար կանի,
Դեռ քեզ չասած իմ սրտի
Խորհուրդն, ի՞նչպես հողը մտնիմ.
Էդ լիս երեսիդ մեռնիմ:
Արինս սրտումս ցամաքեց,
Երբ աչքդ քնին քեզ տվեց,
Թո՛ղ՝ երագում ա՛խ՝ տեսնիմ
Քեզ իմ դռնիս՝ ու փշվիմ»:

Վանին չէ՛ր իմանում թե ձենը մոր անկաջն էր ընկել, անսաս աչքը բաց արել ու մտիկ անում, որ տեսնի, վերջն ի՞նչ կըլի: Չէ՛ր ուզում որդու էն քաղցր ձենը կտրիլ տա: Ողորմելի երիտասարդը էնպես կսկծու որ նղղաց ո՛չ, գլուխը իրան իրան ցածացավ, հենց իմացավ քար էր՝ որ երեսը վրեն դրեց, բայց՝ ի՛նչպես սասանած վեր թռավ, երբ Փարիխանը ոտը քաշեց:

Վանի ջան՝ մեր տունը քանդեցիր, մեր անունը բեղնամ արի՛ր, էդ ի՞նչ հալի ես՝ քո մերը մեռնի, ասեց ողորմելի կնիկը ու որ վրա չի՛ թռավ, որ որդուն, եդ բերի, չունքի սա Փարիխանի ոտի շորշոփը որ շառավ, հենց իմացավ՝ հոգին էլ հետը քաշեցին, մեկ ախիցն ավելի՛ էլ բան չասեց ու ձորնըվեր ընկավ: Էս ձենըձորը, ոտի շփոթոցը Վանու հոր անկաջն էլ ընկավ, Փարիխանը հո լեղապատառ՝ չէ՛ր իմանում, թե ուր կորչի: Հալտրի ճտովը որ չընկավ, սա էլ դողդողալով աչքը բաց արեց, սրբեց, երեսին խեչը հանեց՝ ու հենց լսեց, ինչ անց էր կացել, ինքն էլ Վանու հորնընոր ետևիցն ընկավ: Փարիխանն էլ ո՞ր կը մնար, որ իր հերը գնաց:

Վանին էնպես ուշագնաց մեկ քարի վրա ընկել, հոգու հետ կոփվ էր տալիս, մերը նրա գլուխը գոգը դրած՝ իրան սպանում էր, որ մյուսներն էլ հասան: Ինչ ծնողքն էին անում՝ Աստված հեռու տանի, քար չմնաց, որ գլխըներին չտան: Հենց իմանում էին խաչն ա իրանց որդուն պատմել, գժվացրել: Հերը չոքեց, հալտրը հետը, Փարիխանն էլ՝ Էս հաղաղին որ վախելու ու ամաչելու վախտը չէր, բայց ցավելու ու կսկծալու՝ ձեռները խաչեց, Վանու մոր առաջին չոքեց: «Աստված՝ փառքդ շատ՝ Էս սիպտակ մագիս խեղճ արի, մեղավորը ե՛ս եմ, ե՛ս, ինձ պատժի՛ր, իմ գլխիս թող կրակդ վեր գա»: Հերն էր գոռում, իրան կտրատում: «Ո՛վ Մայր Աստվածածին՝ որ Քո ոտն ենք էկել, Էս գերեզմանի դուռը հասած, աղքատ հալտրիս հոգին ա՛ն, Էսպես բարի ծնողաց գավակը մի՛ կորցնի՛ր, իրանց բա՛շխիր, սրա ջիվան արևին խեղճ արի՛, սրա մուրագը ի՛նչպես ես իր փորունը թողում, երեսս ոտիդ տակն՝ Աստված», հալտրն էր մղկտալով ասում: «Ա՛խ ի՛նչ արի, ի՛նչ՝ տեր իմ Արարիչ Աստված՝ որ իմ ոտը որտեղ մտնում ա, Էնտեղ ուզում ես քանդիլ: Եթիմ, անտերին մկամ քո արեգակն էլ ա խեթ աչքով նայում: Ո՞ր ինձ սրան ոռատ բերիր, որ իմ մեղքի խաթեր, սա չարչարվի: Բաս ընչի՞ էր երեկ էնպես ուրախ: Ինձ որ չէ՛ր տեսել, իմ շունչը որ չէ՛ր իմացել, իմ դատը շունչը, սրա արդար սիրտը՝ ե՞րբ Էսպես կպղտորվեր, ե՞րբ սա Էս օրը կընկներ: Հրես չոքել եմ առաջիդ, հերնըմերս գլխիցս պակասացրիր, ինձ որբ

թողիր՝ իմ օրս խավարի, իմ աչքս դուս գա: Ուխտ էի գալիս, որ մեկ ճար գտնիմ.
դու էս ջիվան տղին ինձ ռաստ բերիր, որ իմ դարդին դարման անի. Ա՛խ՝
քարանա՛ր թող ոտս, կուրանա՛ր թող աչքս, սա չի՛ ինձ տեսներ, սա՛: Իմանում եմ
սրա դարդը, էս գիշեր, էս գիշեր... ա՛խ... վա՛յ...»: Ա՛խ սա էլ էստեղ գնաց...
Աստղերը պելացել, սև քարափների, խոր էրերի բերնիցը՝ հենց գիտես դժոխքն
ըլեր քիչ քիչ բացվում, որ նրանց սաղ սաղ կուլ տա: «Հա՛ ծառա եմ Քո սուրբ
գործությունին՝ Մարիամ Աստվածածին, փոքր վախտից սկսեց Փարիխանը էլ եղ
դելը տալ, ասիլ. գիտեմ իմ հորնընոր աղոթքը դեռ ինձ վրա յա. ես ի՛նչ եմ, որ
էսպես օջախի գավակ դառնամ, էսպես մեր ունենամ, էսպես հեր: Իմ արևախաշ
երեսին, իմ կտրատված շորերին, իմ բոբիկ ոտներին մտիկ անողը՝
ողորմությունից ավելի, ինձ ի՛նչ լայաղ կանի, որ հետս էլա խոսի: Բայց ինչ իմ
բարի հրեշտակն ինձ ասում ա, կանեմ, հրես դոշս բաց եմ անում, որ ոտներն
ընկնիմ, սա էլ թող եղ գա, որ իմ հալս տեսնի, ինձ տիրություն անի: Ամա որ ինձ
լայաղ չանի, ո՞ր ջուրն ընկնիմ, ո՞ր կորչիմ»:

«Մեղավորիս ինձ նայի՛ր,
Աչքդ մի բա՛ց՝ ինձ նայիր:
Միրտ սրտի որ մեկ ուզեց
Միրածն՝ հո ա՛խ՝ իրն ա իր»:

Ասեց, ու Վանու մոր ճտովն ընկավ:

Բոլորի միջին հալևորի խելքն էր մի քիչ գլխին: Նրա արդար հոգին նրան ազդեց,
որ էս սրբի պատիժ չէր, սրտի պատիժ էր: Իր հոգեորդու խորհուրդն էլ՝ իր
բերնիցն էր լսել, էլ ի՛նչ բախտավորություն նրա համար սրտով կուզեր, քանց էս:
«Եթմի տերն էլ դու ես՝ փառքդ շատ ըլի՛ Աստված». Հոգոց քաշեց ու աչքերը լիքը՝
տեղիցը վեր կացավ: Վանին երագունը տեսել էր, որ մուրագի ոսկեթասը վարդ
մանիշակով զարդարած՝ իրան դեմ արին: Մեկ քաղցր հով, որ երեսին էլ չփչեց,
շունչը քիչ քիչ վրեն էկավ: Ինչպես մեկ անուշ քնից որ աչքը բաց չարեց, հենց էն
իմացավ, որ մեկ ձեռ իր ձեռը բռնել, մեկ հրեշտակ առաջին կանգնել, երեսը շուտ
էր տվել: «Աստված ձեզ ի միասին ծերացնի, ծաղկացնի, որ հալևորն էլ՝ բերանը
բաց չարեց, խոսքը բերնումը մեռավ, Վանու խելքը կորավ: Չափիցը դուս
ուրախությունն էլ մարդու կթմբբացնի, ուր մնաց տրտմությունը, որ մեկ բռպեցից

առաջ՝ նրա հոգին առել էր: Քե՞զ էր, որ տեսա՛ այ իմ հրեշտակ՝ ո՞ր եմ, ի՞նչ տեղ, էս ի՞նչ ձեռն էր, որ անկաշա ընկավ. էս ի՞նչ շողք էր, որ երեսիս դիպավ, էս անմահական հոտը ո՞ւմ ձեռիցն էր, որ քաշեցի: Անհրա՛վ, սուտ երագ, ինչ ես ինձ տանջում, որ տեսածս՝ էլ ձեռիս չի՛ մնալ, երբ որ աչքս բաց անեմ, չէ՛, չէ՛, երկինքն՝ իմ օջոռքը, էս շիմանը, քարափը իմ դռակը, ա՛չք՝ բաց չըլիք. ա՛րև՝ դուս չի՛ գաս: Ո՛վ սուրբ գիշեր՝ ծածկի՛ր երեսս, ծածկի՛ր, որ էլ վեր չկենամ, էս երագումը մնամ: Թո՛ղ՝ երագումը քո հասրաթն առնեմ՝ ա՛յ իմ հոգի, իմ արև, էլ օրը, էլ արեգակը, էլ աշխարքս՝ ինձ չե՛ն պետքը, չե՛ն: Վանին որ էսպես ուշագնա չէ՛ր խոսում, գիշերվա ժամի կոչնակը խփեցին, թուլանար էդ ձեռքը, որ իմ հոգիս խառնեց, մուրագս կտրեց, ասեց ու էնպես շշմած որ վեր չի՛ թռավ, ոտները մնաց գետնին կպած, որ Փարիխասն էր խտտել, գլուխը՝ մոր դռին կպած, հերն ու հալտրը գլխին կանգնել՝ ձեռն տվին: Որդի ջան՝ ա՛չքի լիս. թե էդ էր քո մուրագը, մեզ ո՞ր էիր սպանում, մեզ ու՞ր սաղ սաղ գերեզմանը տանում: Վե՛ր, վե՛ր՝ արևիդ մատաղ, թո՛ղ՝ քանի աչքս բաց ա, մեկ ձեր սերն էլ օրհնեմ, ձեր արևը ձեռն ածելիս տեսնիմ, ձեր կարմիրի կապեմ, հետո հողը մտնիմ: Արդարն արդարին կսիրի, եթմին պտի սիրտն առնիս, օրն ուրախացնես, մալ ու դովլաթ ի՛նչ գաստ ա, երբ սիրտը իր ուզածը չի՛ ճարի, իր դամաթին ռաստ չի՛ գա: Սա՛րեր, ձո՛րեր, ա՛յ սուրբ Ծաղկեվանք, ա՛յ Մայր Աստվածածին՝ ա՛յ Հայոց լիս աշխարհ, լիս հավատ, դուք սրանց քոմակ ըլիք, սրանց արևը պայծառ պահե՛ք, ես մեղավոր եմ, սևերես, Ասեց բարեգութ հերն ու երկու գավակին էլ խտիտն առավ: Քո մուրագն էստեղ պտեր կատարվիլ՝ Վանի ջան, մերը աչքը երկինքը քցեց, երեխեքանցը դռին կպցրեց: Հոփսիսիմես նո՛ր գտա, փառքող շատ ըլի՛ Աստված. որդիքս էլ եդ շխտվեցին, էրնակ իմ աչքին, իմ արևին, էլ ի՞նչ դարդ ունիմ: Սո՛ւրբ Ծաղկեվանք՝ թող՝ արտասունքս քեզ ասի, թե սիրտս ի՞նչ հալի ա: էսպես հրեշտակին ճարողը, որ դո՛ւ մեզ ռաստ բերիր, դո՛ւ մեզ բաշխեցիր, էլ ի՞նչ դարդ կունենա աշխարքումս: Էկե՛ք, ձեր ջանին մեռնիմ, Էկե ք, ձեզ մի՛ դռնիս կպցնեմ, սիրտս հովանա: Աստված՝ ինչպես տվի՛ր, էնպես պահի՛ր:

Սուրբ աղոթարանը հենց էն ա կարմրատակել, ճկճկում էր, որ մեր սիրահարքը առաջին անգամը իրանց օրումը կարող էին իրանց մտքումը հաստատ ասիլ, թե ինչ իրանց սիրտն ուզում էր, ճարեցին: Երկուսն էլ ամոթու, սիրու՛ կրակ էին դատել, վրոշնել, աչքրնները գետինը քցել, սիրտրները ծածուկ իրար գլխով պտիտ էին գալիս: Առավոտու աստղն ու հովը՝ հագար տեսակ լիս ու հոտ նրանց

երեսովն, շնչովն էին տալիս, ու նրանց բերնի ու սրտի անուշ հոտը ծաղկներին, սարերին, վերջ ամենայնի երկնքին տալիս: Լեզվով ե՞րբ կարեին ասել, երբ կհամարձակեին, ինչ որ նրանց մտքովն անց էր կենում: Նրանց ուզածը էս սհաթին, յա մեկ խոր քարափ էր, յա մեկ մութը մեշա, կամ մեկ հով՝ ծառի քուղա, կամ մեկ ծաղկավետ ջրի, աղբրի դրաղ. չայիր, չիման՝ որ ձեռ ձեռի տված նստին, ո՛չ խոսան, ո՛չ ծպտան, ո՛չ ուտեն, ո՛չ խմեն, հենց էնպես իրար նայեն, իրար սիրեն՝ ու ծառ ու թուփ, խոտ ու ծաղիկ, ջուր ու քամի՝ նրանց վրա խնդան, նրանց հետ ծիծաղին: Ա՛խ՝ ո՞վ չի առաջին սերի համը տեսել, հարարաթն իմացել՝ որ էլ երկարացնեն: Ո՞ր անմեղ սիրտը չի՛ վկայիլ՝ թե էս երկնային կրակը, որ սֆթա մարդի հոգին վառում ա, մարդ՝ երկրումը ման գալիս, երկրնքումն ա իրան կարծում: Քունը սագ ու քյամանչա յա դառնում, միտքը վարդ բացված, անմահական դրախտ, ապառաժ քարն էլ սիրտ ա առնում՝ մեզ ավետիք տալիս: Միրտդ հազար բան ա ուզում՝ սիրելուդ համար անի, ասի, լեզուդ, ձեռդ չի՛ գորում, շատ անգամ մարդ տխրում, սարե սար է ընկնում, թե տեսնի՝ սիրելին էլ կը գա, նրա վրա կցավի՞, նրան միտքը կբերի՞, թե սար ու. ձոր իրան կուտեն: Ամսով հետը նստած վախտն էլ, որ պետք է հեռանաս, հազար անգամ սիրտդ քաշում, երեսդ ինքն իրան շուռ ա գալիս՝ որ մեկ էլ եդ դառնաս, մեկ էլ սիրելուդ շունչն առնիս, ոտը համբուրես:

Էս հալումն էին մեր անմեղ սիրահարքը, որ հանկարծ, մեկ էլ որ աչքըները չի՛ բաց արին, ողջունի ձենն ընկավ անկաջները, ու ինչպես մեկ խոր, անուշ քնից երկուսն էլ վեր թռան, երբ մոտըների կանգնողները՝ գլխները մոտացրին՝ որ ողջուն տան, ողջուն առնին: «Ա՛խ՝ թե էս մտքով էին առաջին մարդիկը ասում, «ողջոյն տո՛ւք միմեանց ի համբոյր սրբութեան», հրեշտակ էին նրանք, ու ո՛չ մարդ, երկուսն էլ մտքըներումն ասեցին: Գիշերվա ժամը, պատարագի կեսն էլ անց էր կացել, մատաղների աղն օրհնել, պղնձները վրա էին դրել, եկեղեցին դառել էր լիս, խնկի, կնդրկի հոտը հոգի էր թմրացնում, մեր սիրահարքն էնտեղ կանգնած՝ ոչինչ չէի՛ն իմացել, ողջուն տալիս էլ՝ նրանց սիրտը հենց մեկ թըպրտաց ու էլի մտավ իր անուշ երազը: Նրանք մինչև վերջը՝ է՛ն էին տեսնում, որ մեկ լուսաթաթախ հոգի՝ անմահական հոտով, վարդապսակով զարդարված՝ նրանց գլխին պտիտ էր գալիս, նրանց սիրտը հետը տանում, նրանց աներևութաբար ասում՝ որ արդար սերը աշխարհիցս չի՛, երկնքիցն ա էկել, որ էլի մեզ երկինքը տանի, թե մենք նրա սրբությունը անարատ, անխախտ պահենք, մեր

սիրտը չարին չտանք: Էս երագունն էին՝ որ բիրդանբիր խալխը իրար գլխով դիպավ, նրանց զարթացրեց: Ժամի մեջտեղը մեկ ձեն էր դուս գալիս, որ ավելի հոգու ձենի նման էր: Հագար թաքուն խորհուրդ, հագար մուրազ, խնդիր, մեղք Էնտեղ էին լիս ընկնում: Վանու, Փարիխանի անունն էլ որ չտվին, նրանց միտք սրտաց, խելքները թռավ: Բայց էս խորհրդավոր ձենը՝ նրանց օրհնում, գովում, սրբի կանքը հայտնում էր, թե «Էնպես սեր ոսկեգրով ա երկնքունը գրած՝ երբ մարդ սրտին կհետևի, և ոչ մալի՛ կամ դովաթի, աղքատի աչքը կսրբի, և ոչ հարստի արծաթին թամահ կանի, խղճին, եթըմին կբախտավորի, ու ո՛չ շենին էլ կխղճացնի, սիրով սերի գինը կիմանա, ու ո՛չ փողով, դրամով կառնի»: Էս ձենը ընկնավորի խոսքն էր՝ սիրելի՛ կարդացող, դու լավ գիտես՝ որ նրան հոգին ա տուն տալիս, նրա ասածը միշտ ճշմարիտ ա ու անպատճառ կատարվում ա: Ի՛նչ կերպով, Էդ իմ բանը չի, որ հարցնես, Աստուծո հրաշքը անքննելի ա, ես ո՞վ եմ, որ իմանամ, բայց դու լավ գիտես՝ որ ընկնավորի հոգին ա խոսում, ու ո՛չ բերանը:

Ժամը դուս գալով էր, որ խալխը կրկին իրար գլխով դիպան. Էլ պատ, էլ քար չէ՛ր մնացել, որ չհամբուրեն, երեսները չքսեն, շատ հարսն ու աղջիկ իրանց դոշի շարքն ու ճտի գինքսն էին էստեղ, Էնտեղ՝ գանձանակի տեղակ վեր դնում: Քանըսի, ա՛խ՝ քանըսի սիրտը սհաթի չարխի պես տպտպում էր, երբ Էն ջրի տակն էր գնում, որ օջոռփցը նրա վրա յա կաթում, ում մուրազը պտեր կատարվի: Ով երկու հոգիս էր, տղա պտեր բերիլ, ով ագափ, իր նասիքը ճարիլ՝ հետ դառնալիս: Շատի արտասունքը ուրախությունիցն էր կաթում, շատինն էլ տրտմությունիցը՝ որ ջուրը նրա վրա չէ՛ր կաթել: «Իմ մեղքը շատ ա հալբաթ՝ որ Աստուծո ռահմն էլ, սրբի գութն էլ ինձանից պակասել են», Էստով էին իրանց մխիթարում էս մուրազից ընկած ջրատարները: Քանի աչք մեր Վանուն ու Փարիխանին Էրնակ էր տալիս, ո՛վ կարա պատմիլ: Բայց նրանք դեռ էլի ո՛չ իրար հետ նստիլ կարող էին, ո՛չ խոսալ, ո՛չ մտիկ անիլ, չունքի սուրբ պսակն ու խաչ ավետարանը միայն կարեն էս իշխանությունը տալ, բայց հենց էս էր, որ նրանց Էրում, փոթոթում էր. սրտըներն ուզում էին իրար կաշի, ազգի օրենքն ու ադաթը չէ՛ին թողում: Ժամը դուս Էկավ: Կերակրըները հասել էր, հարիր տեղ խալխը բոլորեշուրջ, ջոկ ջոկ նստած՝ քեֆ էին անում, իրանց օրը խոշ անում: Թվանքի, գուռնի, սագի ձենը երկինքն էր հասել: Սար ու ձոր գնծում էին, բայց մեր սիրահարքը էլ էս աշխարքունը չէին, որ Էսպես հասարակ բաներին մտիկ անեն: Նրանց համար աներևույթ սագի ձեն էր գալիս, Էն օրն էլ էս սրտով, էս քեֆով

անց կացրին, ընդհատեցին, մյուս օրվան աղոթքն էլ արին, ու ամենը մեկ կտոր օրինած հող, խաչալվա, ու իրանց տան մնացողների մատաղի փայր՝ հացում, շորում, շուշում՝ վերցրին ու հազար անգամ ա՛խ քաշելով, էրի քարերը համբուրելով, երեսներին խեչը հանելով, դռներին ծեծելով՝ կամաց, կամաց ճամփա ընկան, ու դեմը գնում, դեմը երեսները շուռ տալիս՝ Ծաղկեվանքա սարին մտիկ տալիս, աղոթք անում, ա՛խ քաշում, աչքերներին հուփ տալիս, բերանները բաց անում:

Արեգակը մեր մտնելով էր, որ մեր ուխտավորաց ծերը՝ փետի կարմնջի մոտ Ջանգվի դրաղն հասավ: Ո՛վ Ծարավ աղբրի գլխին մեկ անգամ նստել ա, կուզի որ սաղ տարի էնտեղ իր օրն անց կացնի: Մեկ խաչի, սրբի գորություն էլ սա ունի: Սրանից էլ թուրք ու հայ, ով հավատով մոտանա, իր մուրագն ստանում ա: Ջրին մտիկ անելիս՝ հազար բան ա ընկնում աչքովդ. շարք, փող, երկաթի կտոր, մեխ, ուլունք, ի՞նչ ասես՝ որ նրա միջումը չկա. որ բարեպաշտ ուխտավորը՝ էկել, մեջն ա քցել, ուխտը կատարել, գնացել: Աղբրի գլխի քարը հո՛ սաղ տեղ չունի, էնքան մեխ ա մեջը ցցած: Ով սրանց ձեռը տա, միջիցը հանի, ձեռը կշորանա, էնքան ա սրբի հրաշքը: Քանաքոռու տակիցը մեկ քսան ոտը Ջանգվի դրաղիցը հեռու, աշու կողմիցը՝ մութը շվաքի տակին դուս ա գալիս էս անմահական աղբյուրն ու, հանդարտ. մարմանդ՝ գնում, Ջանգին թափում: Նհախ տեղը չեն անումը Ծարավ աղբուր դրել, որ համ հոգով ա մարդիս ծարավը կոտրում, համ մարմնով:

Էստեղ էր՝ որ պարոն Կարոն իր օղիուշաղի ու բարեկամների հետ՝ մտավ, բարդ, բուրգ վեր ածիլ, կրակը չաղ անիլ տվեց, որ վերջին գիշերն էլ էնտեղ քեֆ անեն: Վաղուց էր նա սրտով ուզում, որ էս աղբրի համը մի առնի: Ծատն ասեցին՝ որ էնտեղ չմնան, չունքի ոտի վրա էր, ու դրաղ տեղ, թուրքերն էլ հո՛ գիլի պես էին դժվժում գիշեր, ցերեկ էս ձորերումը: Բայց ռես Կարոյի անկաջը չմտավ: «Տասը ձիավոր մենակ է՛ս թրիս դուրբան կանեմ, ի՞նչ եք վախում», նրանց ասեց: Վանու սիրտը՝ հենց գիտենաս՝ ինձանում ըլեր, որ նրանց գլխին մի բան ա գալացուկ, բայց հորիցը քաշվում էր: Փարիխանին մտիկ տալիս, սար ու ձոր նրա գլխին լալիս, վա՛յ էր տալիս, բայց ի՞նչ կարեր անիլ: Չենց գիտես՝ Ջանգին նրան ասում ըլեր, «ա՛՛ո սիրելուդ, նստի՛ր վրես՝ ձեզ տանիմ մեկ թաքուն տեղ, էս տեղ ձեր մահն ա, ո՞ր եք կանգնել»: Բայց էլի հենց էս ֆքրումը՝ որ Ջանգվի փրփրած դրաղին չէր կանգնել, ու դեմը ջրին նայում, իր աչքի գետը բաց թողում, դեմը իր

սիրելուն երեսը շուտ տալիս, ծուխը քթովը հանում, մեկ ձեռքը դրոշմովը շրնկավ, երկու գագ ծուլ էլավ: Տո գիժ ես, գիժ. իմ տղեն ըլիս, ու է՞դ սրտի տերն: Մթնագիշերի՞ցն ես վախենում, թե Չանգվի խրճատուցը. ջահելի գլխին խեղճ կրլի: Գդակդ կոտրի՛, բա՛ց քնի: Քանի իմ ջանք սաղ ա, քեզ ո՞վ մեկ խեթ աչքով էլ ա մտիկ կանի: Արի՛, արի՛, գնա՛նք, քե՛ք անենք: Գեղը հասնինք, քեզ էլ քո մուրագին կհասցնեն, Էդուր համար ի՞նչ ես դարդ անում, Էս ասողը Վանու հերն էր: Քարը ջուղաք կտար, բայց Վանու բերնիցը մեկ խոսք էլ ա դուս չեկավ:

Գիշերվան մութը ձորամեջը խավարացրել էր: Ամեն մեկ քարափ ու էր՝ բերանները գագանի պես բաց արել, մտիկ էին տալիս: Կրակը ճրճըթալով՝ որ մուխը քուլա քուլա չէ՛ր բարձրանում ու բոցը ծառերին, ջրերին տալիս, հենց իմանաս՝ հագար տեղից՝ թուլի, հարամի, սատանա, քաշկեր՝ ատամները դնջրտացնում, թրերը սրում՝ հագրվում ըլեին, որ բիբադի նրանց վրա թափին ու հոգիները առնին: Երկինքը, դորդ ա՛ պարզ էր, բայց Աբարանու դիցը մեկ սառը քամի որ վախտ վախտ չէ՛ր փոնչալով՝ Էս քարերի գլուխը ծեծում, տերևները խճացնում, հենց իմանաս՝ բոլորը բերան էր առել ու ձեն տալիս, որ ամեն մարդ իր գլուխը պահի: Բայց սագի ու դայրի ձենը մեկ դից, Չանգվինը մյուս կողմից՝ Էնպես էին մեր ուխտավորների միտք ու ականջ բռնել, որ թոփ տրաքեր մոտրներին, չէին իմանալ, չէին տեղըներիցը ժաժ գալ: Միրտրներն էլ հո՛ ուրախ էր, ուրախ, էլ ի՞նչ էր պակաս: Բայց ա՛խ՝ մարդ Էն տեղը պտի միշտ օյաղ կենա, իր գլխի թաղարեքը տեսնի, որտեղ որ կարծիք չունի:

Շատ ու քիչն Աստված գիտի, թե ի՛նչքան վախտ էր անց կացել, գիշերվա ո՛ր տեղն էր, հենց Էն էր ուզում ռես (տանուտեր) Կարոն իր թասը խմի ու որդուն, հարսին օրհնում էր, մեկ թվանք որ չի՛ գոռաց, սար ու ձոր գարգանդեցին ու քսանից ավելի ձիավոր, փիադա Թարաքյամա թուրքները պլոկած՝ յարաղ ասպաք՝ կրակիս տալով՝ վրա թափեցին: Աստված ո՛չ շհանց տա. սար ու ձոր ոտն առան, որ փախչին, պրծնին, բայց մեր ողորմելի ուխտավորների համար ո՛չ փախչելու տեղ կար, ո՛չ ծածկվելու, անհրավ կրակն էլ՝ նրանց աչքըները բռնում, հարամուն պահում էր, իրանց լիս քցում: Էսպես վախտը կիմացվի՛ թե տղամարդն ո՞վ ա, ո՞ւմ գլխումը խելք կա, կոնումը հունար: Ում Էն շորշոփն դիպչեր, Էնպես վախտին, հոգիս էլ հե՛տը կտար, բայց Աստծուն փառք, թվանքի գյուլեն անկաջին քավելով՝ որ անց չի՛ կացավ, քաջն ռես Կարո ասլանի պես

տեղիցը վեր թռավ ու ընչանք թուլին ձեռնե ձեռը կհասներ, նա էլ իր դասքեն հագրեց ու տասն րոպե չքաշեց, թուր էր՝ որ չրխկում էր, արին էր որ շլթկում, ծկլակին տալիս: Աստուծո ողորմությունիցը մեր տղերքը մեկ տեղ էին, թուր ու թվանք գլխավերևները՝ ծառերիցը քաշ: Տղերք՝ ձեր արևին դուրքան՝ մենք ուխտից, սրբի դոնիցն ենք գալիս, էս անիծածները՝ թուլությունից, հարամությունից: Տվե՛ք, ջարդեցե՛ք՝ սրանց էկած ճամփեն քոռանա: Ով ին գլուխը սիրում ա, ին հացը նրա աչքը բռնի, թե ձեռը եղ քաշի: Գեղամիջին են սրանք դոչաղ, չունքի ձեններս կարճ ա, էսպես տեղն ո՛վ կհարցնի: Հարաքյաթ արե՛ք՝ ձեր ջանին մեռնին: Քարերի տակը մտե՛ք՝ օղլուշաղներիդ մեջ արե՛ք, թե մենք կկոտորվենք, էն ժամանակը նրանց ճարն էլ՝ Աստված: Ես ձեզ չլսեցի, ամա էս էլ մեկ ջոկ քեֆ ա, մեկ քանի շուն էլ ա կսատկացնենք, թո՛ղ՝ մեռնինք, սրտըներումս էլ ա դարդ չի՛ մնալ: Իրեքը առաջիս թավալ են տալիս, ձեզ տեսնիմ, Ծարավ աղբրին էլ մեկ օր թուրք մատաղ անենք, մեզ վրա չի՛ բարկանալ, չվախի՛ք: Էս ասողը ռես Կարոն էր: Նա որ էս սրտին էր էն ծեր տեղավ, Վանին ու նրա իգիթ ընկերները ի՞նչ հալի կըլեին: Քսանից ավելի էլ սրանք էին. բոլորը ջոկովի տղերք: Հայն արինը աչքը չառնի, թե չէ սար ըլի առաջին, չի դիմանալ: Կրակը հենց էն սհաթին ոտնատակ տվին, երբ հարամին վրա տվեց, ու ամենը մեկ քարի տակ մտան: Թվանքի գլուլեն կարկտի պես էր վեր թափում: Հարամին հենց իմացավ՝ թե բիրաղի վրա տալովը՝ նրանց հախիցը կգա, բայց աչքը դուս էկավ, ինքը մնաց կրակումը, բաց տեղը, գլուլի առաջին: Իրան քցածը քարին էր դիպչում, մեր տղերքանցը՝ նրանց գլխին, կամ դոշին: Եղ դառնալ չէ՛ր կարելի, չունքի չորս կողմը փակել էին: Բոլորն էլ պտի մատաղ ըլեին՝ որ էս հաղաղին մեկ բարակ ձեն ա՛խ քաշեց, ծղրտաց ու մեկ Թարաքյամա ուրախ ուրախ ձեն տվեց, ես ինը ճարեցի, դուք ձեր գլուխը լաց էլե՛ք: Սարդարին էսպես խնձոր մեկն էլա դեռ փեշքաշ չի՛ արել: Ով ձեռին ճար ունի, հետս գա, դրանցից մեզ խեր չի՛ ըլիլ: Էս խոսքերի միջովն էր մեկ բարակ, կտրված ձեն գալիս. Վա՛նի... Վա՛նի... ա՛խ... ինձ տարան... ո՛վ ինձ ճար կանի...

Վանին Չանգին էլ ընկներ, ի՞նչ կճարեր: Կատաղածի պես գլում էլավ: Ռես Կարոն ու մյուսները հարամու ոտն էին ուզում կտրիլ, ի՞նչ կիմանային: Տարաբախտ երիտասարդը թռավ, ո՞ւր, ինքն էլ չէ՛ր գիտում: Հարամու որը կոտորվել, որը փախել էր, որ մեր քաջ ուխտավորքը գեջդանգեջ՝ քարերի տակիցը դուրս էկան, կրակ վառեցին, բայց գիշերը խավար, Չանգին կատաղած,

ձոր ու քարափ՝ խոր, ծառ ու ջանջալ ամեն տեղ բրնձած, Փարիխանն ու Վանին,
խալխի աչքի լիսը՝ կորած, բաթմիշ էլած, ո՞ր գնային, ո՞ր գտնեին. Ողորմելի
հերը՝ որ Վանի չէ՛ր ձեն տալիս, գլխին տալիս, ջրատար մերը, որ Փարիխան չէ՛ր
կանչում, քարերին ծեծվում ու լալիս, սար ու ձոր հետըները սուք էին անում,
կրակ վեր ածում: Մարեր գլխիս քանդվեցեք, քարեր հոգիս հանեցե՛ք, թո՛ղ ես էլ
ա՛խ քարացած էստեղ մնամ. Ինձ թաղե՛ք: Վանի՛ արի, ջանս հանի՛, քեզ տամ
հոգիս, ու Ջանգվի միջին իմ գլուխս ես թաղեմ, էլ լաց ու սուք չլսեմ: Վա՛նի՛ ա՛խ
աչքս դուս հանի՛. ջանիդ մեռնիմ, ո՞ր տանի էս ջուրն ինձ: էս հողն ի՞նչ անի, որ
մնացինք անորդի: Ո՛չ ջուրն ա ձենս՝ ա՛խ՝ լսում, ո՛չ քարն իմ ցավս իմանում, ես
եմ ուզում, սիրտս ճոթեմ, ձեռս բռնած չեն թողում: